
הרב חיים דרוקמן

רבינו הרצי"ה - התבוננות במלאת שלושים שנה לעליתו לגנזי מרומים

א. "ויתן על פניו מסוה"

בפרשת השבוע, הסמוכה בדרך כלל ליום הזכרון של רבינו, אנו קוראים על משה רבינו היורד מהר סיני ועור פניו קורן, על כן הוא נותן על פניו מסוה. אף רבינו שלנו, היה נותן על פניו מסוה. רק מבעד למסווה נפגשנו איתו והיכרנו אותו, וככל שהתאפשר לנו להתקרב אליו יותר – כן גילינו עוד ועוד את קרני ההוד הבוקעות ממנו אף מבעד למסווה.

יש "גדולים" ויש "גדולים". ישנם אנשים היוצרים עליך רושם ראשוני גדול מאוד. מרחוק הם מרשימים מאוד, אך ככל שאתה מתקרב אליהם, אתה מגלה שבעצם אין בהם הרבה מעבר לאחד האדם. עם ההתקרבות אל הדמות מתגלים חסרונותיה וחולשותיה, וההתרשמות הולכת ופוחתת. אך ישנם אנשים הפועלים עליך רושם הפוך בדיוק. במבט ראשון – אינך מתרשם במיוחד, אך ככל שאתה קרב והולך – אתה נפגש עם גדלות אמיתית, וההתרשמות היא בבחינת "מוסיף והולך". הרושם הולך וחזק מאוד, ההערכה גוברת ומתבססת.

משל למה הדבר דומה? לשני הרים שאתה ניצב בפניהם. יש ואתה עומד בפני פיסגה מרשימה, ונדמה לך שלעולם לא תצליח לכובשה. אך ככל שאתה מטפס ועולה, אתה חש ש"אין השד נורא כל כך", והיעד הולך ונכבש. ופעמים שאתה ניצב בפני הר שנדמה לך שאין שום קושי להגיע לפיסגתו, אך ככל שאתה מטפס עליו אתה מגלה שהפיסגה האמיתית – הרי היא מרוחקת ממך, וכשאתה מגיע לבסוף לשיאה – אתה מגלה פתאום פיסגה נוספת, גבוהה בהרבה מזו שהגעת אליה. רבינו היה שייך, ללא ספק, לסוג השני של הגדולים. יכול היה אדם להפגש איתו פגישה ראשונה – ולא לעמוד כלל על גדלותו האמיתית. הוא היה כל כולו ענווה, פשטות וצניעות; כל כך סולד היה מכל גינונים חיצוניים שהם; כל כולו פנימיות. אבל מי שזכה – ככל שהתקרב אליו נפגש יותר ויותר עם קרני ההוד האמיתיות שבקעו מנשמתו הענקית. מבעד לכל המסוים שעטפוהו; מעבר לכל המסכים בלטה גדלותו והופיעה אמיתיותו.

ב. גדול בתורה ובמידות

אני רוצה לציין בראש ובראשונה את גדלותו בתורה. הוא היה מצוי ובקי בכל חדרי התורה. תורה שבכתב ותורה שבעל-פה, בבלי וירושלמי, מדרשים, ספרות

המחשבה והסוד, של ראשונים ושל אחרונים. כאשר הוציאו ספר כלשהו מארון הספרים שלו – הרי לא היה ספר ששוליו לא היו מלאים מהערותיו. ואין זה משנה כלל באיזה מתחומי התורה מדובר. הש"ס שלו היה מלא הערות; כל גמרא שלמד בה מצאת בה הערות. ה"אור החיים" שלו על התורה היה מלא הערות בשוליים. כל ספר שנזדמן לידי, כל הוצאה חדשה שקיבל, עבר והעיר.

בתנ"ך היתה לו בקיאות מופלגת. אנחנו נוהגים להשתמש בקונקורדנציה לתנ"ך כדי לאתר פסוק על פי מלה ידועה. אנחנו בדרך כלל מתעניינים רק באיתור הפסוק – וטוב שכך. אבל בעצם יש בקונקורדנציה (זו של מנדלקורן) גם הערות באותיות קטנות, שפעמים רבות אינן עולות בקנה אחד עם רוח התנ"ך. אנחנו לא שמים לב לזה, אבל רבינו לא היה מוכן להשלים עם ההערות האלו הפוגעות בקדושתו, באחדותו ובמקוריותו הא-לוהית של התנ"ך. "איך זה יתכן?" היה אומר. וחלקים גדולים של הקונקורדנציה שלו היו מלאים הערות תוכן, שבאו כנגד אותן ההערות השליליות.

באופן אישי נזדמן לי להיווכח פעמים רבות בבקיאותו העצומה בתורה. היה זמן שעזרתי בהכנת דברים של הרב זצ"ל לדפוס, למשל כרך ג' של אגרות הרא"ה, ובאגרות יש תמיד ריבוי של הערות ומקורות. כיום יש ב"ה אמצעי עזר רבים שיכולים לסייע באיתור המקורות על נקלה, אבל הוא לא נזקק לאלה. הוא ממש הפליא אותי; אצלו זה שפע, זה "נזרק" מן הפה בלא כל מאמץ – זה בגמרא זו, זה בירושלמי, זה במדרש, זה בזוהר, זה פה וזה שם – עם כל הדיוקים. אני מדגיש תחום זה – מכיוון שרבינו הצניע אותו במיוחד, מאוד לא נטה להבליט את בקיאותו. כאמור – מסווה היה על פניו תמיד.

הזכרנו כבר את צניעותו וענוותנותו – יסוד כל המידות הנאצלות. ושוב מופיע הדמיון למשה רבינו ע"ה. "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב, ג). התכונה הזאת בלטה בכל אורחות חייו: בהופעתו, בלבשו, בדיבורו, בהתנהגותו, בקורות ביתו – הכל אמר פשטות, צניעות והסתפקות במועט. כל מה שאפשר לתאר אין בו כדי לתת ביטוי בכהוא זה לעוצמת הקרינה של המידות באישיותו; אין בו כדי לתאר את קרני ההוד שנבעו מנשמתו הענקית, כשניסית להפגש איתה, להאזין לסוד שיחה.

ג. הטביע חותמו על דור שלם

הגמרא ביומא (ל"ח, ב) אומרת: "ראה הקב"ה שצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור, שנאמר (שמואל א, ב) "כי לד' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל"; "מצוקי ארץ" מפרשת כאן הגמרא במובן יסודות העולם, שעליהם מושתתת תבל. ו"צדיק – יסוד עולם" (משלי י', כב), כפי שמביאה שם הגמרא בהמשך דבריה.

כל דור זקוק לצדיק המיוחד לו. כל תקופה זקוקה להדרכה המסויימת שלה, המתאימה לאופיה ולמהותה, והעונה לצרכיה המיוחדים. אורו של רבינו זרח בשעה היעודה לכך; הוא הופיע בציבור כשהתקופה היתה צריכה לכך. אני מוכרח לספר כאן על הרגשה אישית. בראשית שנות המדינה נפגשתי עם רבינו לראשונה. עדיין לא למדתי בישיבה באותו זמן. "בני עקיבא" החליטו אז להוציא מחדש את "אורות התשובה" בלבוש חדש, בתוספת ניקוד והערות, ולצורך זה נפגשתי רבות עם רבינו. היינו יושבים לילות שלמים, והשיחה גלשה לעיסוק בכל הנושאים הגדולים והיסודיים ביותר. כל פעם יצאתי בהרגשה שהתמלאתי במטען אדיר, ותמיד חזרה ההרגשה הכאובה – אוי, רבנו של עולם, אורות אדירים שכאלה ואנחנו כלל לא מודעים להם! ענק שכזה – והוא נמצא לגמרי בצד. כלל לא שומעים עליו ולא יודעים אודותיו! והדבר הזה הפריע לי מאוד, והתמיהה אותי מאוד. במשך השנים למדתי לדעת – "ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור". כשהגיעה השעה הנצרכת לכך הופיע רבינו במלוא עוצמתו. התקופה הגדולה והמסובכת של שנות תקומתה של מדינת ישראל, על אורותיה וצלליה, על בעיותיה ותסבוכותיה, על מעשיה ומחדליה, על עליותיה וירידותיה, היתה זקוקה לשליח הא-לוהי המיוחד הזה שיאיר את אורותיו. ואלה הלכו והתעצמו עד כי הטביעו את חותמם על דור שלם.

ד. "ברא כרעיה דאבוה"

עוד בשנת תרס"ח, כאשר טרם מלאו לרבינו 17 שנה מעיד עליו אביו הגדול, מרן הרב זצ"ל, כי "הוא כמעט האחד עמי המתרגל לעמוד על דעתי ולהקשיב את שיח נשמת" (אגרות הרא"ה ח"א אגרת קב, עמ' קכא). רבינו היה **ההמשך החי של אביו, הרב זצ"ל**. היו אמנם בידינו ספריו של הרב זצ"ל, שגם בהם זכינו באמצעותו – הוא היה זה שעסק בעריכתם ובהוצאתם לאור. הוא גם היה זה שהפיץ את מעיינות אביו זצ"ל חוצה – העיסוק בכתבי הרב זצ"ל, הלימוד אותם, ההעמקה בהם – אף זאת בא ממנו ונעשה על פיו. אבל מעל ומעבר לכל זה, הוא היה **המיישם את דברי הרב זצ"ל בפועל, הלכה למעשה, במדינת ישראל הממשית על כל הופעותיה**.

קל יותר לעסוק בכתבי הרב זצ"ל בצורה עיונית, לדבר על סגולת ישראל, על קדושת ישראל, ללמוד על מהותה המיוחדת של ארץ ישראל, לעסוק בעיון תיאורטי בתהליכי גאולת ישראל, ללמוד על העקרון שהגאולה באה קמעא-קמעא, ושהיא ענין של תהליך, לדעת בצורה מופשטת ש"מדינת ישראל היא יסוד כסא ד' בעולם, אשר כל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד", כפי שכתב הרב זצ"ל (אורות עמ' קס), אבל **לחיות את הידיעות האלה, ליישמן במציאות**

הממשית, לתפוס באופן מוחש את סגולת ישראל ואת קדושת ישראל, להכיר בכך שהדברים מתייחסים ליהודים האלה ממש הניצבים בפנינו, לעם ישראל זה העכשווי, גם כשאיננו תמיד במצב של טלית שכולה תכלת, גם כשיש אנשים כאלה ואנשים אחרים, תופעות חיוביות וגם הפוכות מזה, לתפוס את קדושת ארץ ישראל באופן ממשי וריאלי – זה קשה הרבה יותר. זה איננו פשוט כל כך. ואת זה הוא היה חי, את זה הוא הקרין, ואת זה קיבלנו ממנו. ישנם כאלה היודעים לדבר דיבורים אידיאליים ויפים במישור התיאורטי - עקרוני, אבל כשהם נתקלים בתופעה ממשית קשה הם מאבדים את העשתונות; כל הבנין התיאורטי שלהם קורס תחתיו ואינו עומד במבחן המציאות. רבינו חי את אביו זצ"ל ויישם את תורתו הגדולה בפועל; כל הדברים הנפלאים שאנחנו פוגשים בדברי הרב זצ"ל באופן עיוני – לימדנו רבינו – קיימים במציאות. עלינו רק לפקוח עיניים, לחדד את הראיה ולגלות אותם. וההסתכלות טובת העין הזו איננה באה לטשטש הבחנות ולטייח תופעות שליליות, חלילה, אלא היא באה ומזכירה לנו כי אין לתת לטפל לתפוס את מקומו של העיקר; דברים אינם נמדדים בקנה המידה של הרגע, אלא במבט הנצח, המקנה להם את משמעותם האמיתית.

ה. מדינה א-לוהית

מרגלא בפומיה היה פסוקו של הנביא ישעיהו (נ"ב, ח): "כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון". מה פירוש הביטוי: "עין בעין" – היה שואל: וכי יש עין בתוך עין? אלא שיש ללמוד לכוון את העין האנושית שלנו כנגד העין הא-לוהית העליונה, הנצחית – ואז מתגלה המבט האמיתי, אז רואים בשוב ד' ציון, באופן ממשי ביותר.

הוא היה מן היחידים שבדור, ואילולא דמסתפינא הייתי אומר היחיד שבדור, שתפס במלוא עומקו את הגילוי המשיחי שבמדינת ישראל, שראה את אורו של משיח בוקע ועולה ממדינת ישראל. היו מגדולי דורנו שהתייחסו לנושא המדינה, העריכו את קיומה וסייעו בדרכה, אבל לתפוס את עומק האמת של הגילוי הא-לוהי שבתקומת מדינת ישראל, להזדהות בצורה מוחלטת עם האמת שמדינת ישראל, למרות כל בעיותיה, היא מדינה א-לוהית - את זה שמענו אך מפיו; את זה חזר ושינן בלי גבול, ואת זה הקרין מעצם הווייתו.

מתוך כך נבעה שמחתו העצומה ביום העצמאות, שקשה לתת לה ביטוי תיאורטי. אפשר לומר: מי שלא ראה את רבינו זצ"ל שמח ביום העצמאות - לא ראה שמחה מימיו. ומי שזכה לראותו בשמחה זו, מי ששמע את דבריו ביום העצמאות – ראה איך כל כולו מזדהה עם הודו של יום, עם קדושתו של יום, עם עצמותו המיוחדת של היום. בדבריו ביום העצמאות הוא היה מגיע לעוצמת

התרגשות שהביאה אותו לידי בכי. אפשר היה להרגיש איך נשמתו מתרוננת, איך נשמתו שמחה ב"זה היום עשה ד", ועל כך ומתוך כך "נגילה ונשמחה בו". בשנותיה הראשונות של המדינה היתה הישיבה רוקדת ברחובות ירושלים, בכיכר ציון. לכותל לא היתה אז אפשרות להגיע, כל הוא היה בידי אויבינו, והיינו רוקדים עד בית הנשיא. כך היה הסדר: בשמחת תורה היינו רוקדים עד בתי הרבנים הראשיים, וביום העצמאות – עד בית הנשיא. בדרך היו יהודים שונים, מכל מיני חוגים, מצטרפים למעגל שלנו, ושמעתי את רבינו אומר: כשאני רואה את היהודים רוקדים פה ביום העצמאות, אני רואה את רבוננו של עולם רוקד יחד איתנו ושמח יחד איתנו.

בשנה הראשונה להקמת ישיבת "כרם ביבנה", שנת תשי"ד, היה בה עדיין ציבור בחורים מצומצם בלבד, והוחלט לחוג את יום העצמאות עם ישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה. רבינו הוזמן לשם מירושלים כדי לשאת דברים מעניינו של יום. אותה שנה הייתי ביום העצמאות בקבוצת סעד, והגעתי לכפר הרא"ה באיחור, אחרי שכבר סיים רבינו את דבריו ועזב חזרה לירושלים. סיפר לי אחד הבחורים, כיום ראש כולל בכפר חסידים: 'כשהרב סיים את דבריו – פרצנו בשירת "ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות" (שהרי היה זה בימי הספירה), ותאמין לי, כך אמר, כך באמת הרגשנו - שעל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות'.

מתוך אותה התייחסות למדינה יובן גם היחס המיוחד לצה"ל, כהגדרת אביו זצ"ל: "צבאות ישראל – צבאות ד' הם" (אורות עמ' כד). הגיעו הדברים לידי כך, שהרב ראה בטנקים של צה"ל, בתותחים, במטוסים, ובמדים של צה"ל – תשמישי מצוה, תשמישי קדושה, שהרי אנו מממשים את מצוות ישוב ארץ ישראל באמצעותם, ועל ידם היא מתקיימת; ואם מצוה – הרי קדושה - "אשר קדשנו במצוותיו וצווננו". זכור לי היטב באיזו שמחה היה הולך בעצמו לצפות במצעד צה"ל ביום העצמאות, והיה אומר: 'הרי בזה באים לידי ביטוי עצמאותנו בארץ ושלטוננו עליה'.

מתוך אותה תפיסה נבעה אהבתו אהבת נפש את אנשי ההתיישבות לכל גוניה, שהרי אלה מקיימים בגופם את מצוות ישוב ארץ ישראל. עם כל הכאב והצער על חוסר השלימות באורחות חייהם של חלק מהם, על אי ההקפדה במצוות מסוימות, עם כל זה רחש לאנשי ההתיישבות כולם אהבה רבה, ודווקא מתוך אותה אהבה כאב את החסרון - "נאמנים פצעי אוהב".

ו. "וצדיק באמונתו יחיה"

באמירה כוללת – רבינו זצ"ל היה מאדירי האמונה שבדור. ודאי – כולנו "מאמינים בני מאמינים" - מאמינים בקדוש ברוך הוא שברא את העולם, שהוציאנו ממצרים, שנתן לנו את התורה, שהכניסנו לארץ ישראל, שפעל לנו ניסים גדולים, ומאמינים במעשי הקב"ה שניתגלו במשך הדורות שעברו, אבל להאמין במעשי ד' המתגלים לעינינו, להאמין שכל אותם מאורעות מופלאים שאנחנו זוכים להיות עדים להם – יד ד' היא הפועלת ומופיעה אותם במציאות. זוהי אמונה שלמה, אמונה גדולה, אמונה אמיתית.

האמונה במוחלטות קדושת ישראל הגנוזה במעמקי המעמקים, גם כשהיא עטויה המון מסכים, ההכרה ב"בנים אתם לד' א-לוהיכם" (דברים י"ד, א) – "בין כך ובין כך קרויים בנים" (קידושין לו.) – זוהי אמונה שלמה בא-לוהי ישראל, בתורתו ובעמו.

"וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב,ד).

ז. מחנך בחסד עליון

רבינו היה מחנך אדיר קודם כל באישיותו ובמופת האישי שהקרין. הגמרא בברכות (ג', א) מספרת:

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח, והמתין לי עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי - שלום עליך רבי, ואמרתי לו - שלום עליך רבי ומורי, ואמר לי – בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו – להתפלל, ואמר לי - היה לך להתפלל בדרך, ואמרתי לו - מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים, ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה.

ולכאורה איך למד ר' יוסי שלושה דברים, והרי רק אמר לו רק שניים: "היה לך להתפלל בדרך" ו"היה לך להתפלל תפלה קצרה", ומניין למד שאין נכנסים לחורבה? אלא כפי שמדייק הצ"ח (ברכות שם): למדתי ממנו שלושה דברים, ולא רק מדבריו, אלא שראיתי שהוא לא נכנס לחורבה אלא המתין לי בחוץ. כך גם רבינו; למדנו ממנו ולא רק מדבריו. למדנו המון מאישיותו, ממידותיו ומאורח חייו.

אבל הוא ידע לחנך גם בדבריו. על הדברים היסודיים ביותר ועל אותם דברים שמצא לנכון להדגיש, הוא חזר המון פעמים, בכל הזדמנות שהיתה ובכל צורה שהיא, ועל ידי כך ממש חדרו הדברים לליבנו, ובנו אותנו והפכו חלק בלתי נפרד מאיתנו.

ח. "שפתי כהן"

בספר מלאכי (ב', ו-ז) מתואר שבט לוי בשני פסוקים, המבטאים נאמנה, כך אני חש, גם את מהותו של רבינו, שאף הוא מבני לוי היה:
תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי,
ורבים השיב מעון. כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ד'
צבאות הוא.

אנסה לעמוד על הביטויים המרכזיים בתאור הזה, ועל התגלמותם באישיותו של רבינו.

"תורת אמת היתה בפיהו" – כל מי שהכירו למד לדעת שהוא אמר בדיוק מה שהוא חשב, וחשב מה שהוא אמר. אמת מוחלטת היתה בפיו, ואני משוכנע שזה היה אחד הצדדים שכל כך משכו באישיותו. צעירים ומבוגרים מכל הגוונים והמינים נמשכו אליו, מפני שידעו שאמת בפיו. לא היו אצלו שום חשבונות צדדיים; האמת נאמרה במלוא עוצמתה, בין אם נעמה לאזניים השומעות אותה, ובין אם לאו. כששמעת אותו, חשת שיש כאן הזדהות מלאה עם תוכן הדברים.
"ועולה לא נמצא בשפתיו" – מעולם לא עיוות את הדברים מתוך חשבון קטנוני כלשהו, משום "מה יאמרו". מושגים של כסף, כבוד או מעמד, לא תפסו אצלו שום מקום; לא היו לו מושגים כאלו כלל. מעולם לא חשש שמא לא ייתפסו הדברים נכון בעין חיצונית. אם מצא לנכון לומר משהו – אמר, אם מצא לנכון לעשות – עשה. אינני יכול שלא להזכיר – כשהיו נכנסים לביתו תלמידיו, שהפכו להיות רבנים בישראל – היה קם מפניהם. "והדרת!" בכל פעם הייתי נדהם מחדש ממעשה זה.

"בשלום ובמישור הלך אתי" – שגורה היתה על לשונו מימרתו של הלל באבות (א', יב) – "הוי מתלמידי של אהרון, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". והיה מציין וחוזר ומציין, שלא נאמר "אוהב את הבריות על מנת לקרבן לתורה", אלא ב'ו' החיבור קושרו שני הערכים האלה, של אהבת הבריות וקירוב לתורה. אהבת הבריות היא ערך בפני עצמו ולא אמצעי למטרה הגדולה של קירוב לבבות לתורה – "אוהב את הבריות" ומתוך כך ממילא "ומקרבן לתורה". והוא שהיה מבניו של אהרון הכהן והיה מתלמידי – אוהב גדול היה, אוהב שאין רבים כמוהו. אוהב לא רק את הקב"ה אלא את בריותיו, ואת בניו – את ישראל באשר הם. מי שבא אליו לראשונה, ולא משנה מי שהיה, לאיזו קבלת פנים זכה – לחום, ללבביות ולקרבה. "אוהב את הבריות" – פשוט אוהב, בלא חשבון.

"ורבים השיב מעון" – קודם כל נתחיל בעצמנו, כולנו. הרי יש צדדים שונים של עוון. התורה השלמה כוללת מצוות שבין אדם למקום, בין אדם לחברו, וגם מצוות שבין אדם לעמו, לארצו ולמדינתו. ובאלה, במיוחד באלה האחרונות, מי

יודע היכן היינו כולנו אלמלא הוא. אבל "רבים השיב מעון" – גם במה שמקובל על לשוננו, בקירוב רחוקים. התופעה הזאת של בעלי תשובה – הלא הוא הוא זרע את הזרעים הראשונים שלה. כמה נבוכים, כמה מחפשי דרך, מצאו אצלו את תיקון הנפש שביקשו. אני זוכר עוד את הבחור הראשון שהגיע לשנה לישיבה מקיבוץ לא דתי. היתה זו תופעה יוצאת דופן; איש לא ידע איך להתיחס אליה, איך "לאכול" אותה. בקיבוץ ניסו הכל כדי להניא את הבחור מן ה"שגעון" הזה; היו מוכנים לאשר לו ללכת לשלוש שנים לאוניברסיטה, ל"בר – אילן", אבל לישיבה?! והוא הגיע אל רבינו – "ורבים השיב מעון" – פשוטו כמשמעו. "כי מלאך ד' צבאות הוא", וכדברי חז"ל (מועד קטן יז) "אם דומה הרב למלאך ד' צבאות – יבקשו תורה מפיו". כשהתבוננו בבאים לביתו, במשחרים לפתחו מידי יום – אנשים שונים ומשונים, גברים ונשים, תלמידי חכמים ופשוטי עם, אנשי התיישבות ואנשי צבא, אנשי מדע וראשי המדינה; כשהתבוננו בכל אלה, בדרך שבה קיבל כל אדם ודיבר אליו בשפתו; כשראינו את האנשים תמיד שמחים בצאתם, כשרבים מהם מציינים בהתפעמות את האור הזורח על פניו – עמדנו על משמעות הביטוי "כי מלאך ד' צבאות הוא".

ט. "לא תגורו מפני איש"!

ישנה עוד נקודה שרציתי להעלות – והרי יש עוד רבות כל כך. היו הזדמנויות שיכולת לשמוע ממנו דברים תקיפים כלפי אדם או עניין מסויים, ולעיתים דברים קשים ובוטים. והרי היה ודאי מי ששאל את עצמו – איך זה? למה זה? ובמיוחד על רקע התמונה השלמה: האהבה העצומה, הרוך והענוה כלפי כל אדם – איך עולים הדברים בקנה אחד?!

בהקשר עם זה אביא את ששמעתי מפיו בהסבר דברי הגמרא (פסחים ג', א) – "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר: 'מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה...'. כאן על מנת שלא לנקוב במלה "טמאה" דיברה התורה, שהיא חסכנית לא רק במילים אלא אף באותיות, בלשון ארוכה, הוסיפה שמונה אותיות וכתבה "אשר לא טהורה". לעומת זאת, כשפותחים בפרשת שמיני בענייני בעלי חיים מותרים ואסורים באכילה, שומעים פעם אחר פעם את הביטוי "טמא הוא לכם", "טמא הוא לכם" – והרי זו אותה תורה עצמה, תורה אחת!

אלא שיש הבדל גדול בין סיפור עובדה כלשהיא, שאז יש עניין להאריך על מנת לנקוט לשון נקיה, ובין פסיקת הלכה, הדרכה למעשה, ששם ראתה התורה לנקוט לשון חדה וברורה שאינה משתמעת לשני פנים.

כך גם אצל רבינו, עם כל האהבה והרוך שחש רבינו כלפי כל אדם – כאשר היה צורך להורות, להדריך, לפסוק בהלכות ציבור – כאן נקט עמדה חד-משמעית,

תקיפה, ולא פעם אפילו קשה ובוטה. כך הספיד רבינו זצ"ל את הרב משולם ראטה זצ"ל: "ישנם רבים הפוסקים בהלכות יחיד, אבל ר' משולם היה מן היחידים הפוסקים בהלכות ציבור". כי זאת לדעת: הפסיקה בהלכות ציבור הינה תמיד מסובכת יותר, ויש צורך לפעמים לומר דברים קשים, אך ברורים שאינם משתמעים לשני פנים. כשהיה צורך היה רבינו איתן בדעתו כצור. לפעמים היו מבקשים ממני "שאשפיע עליו"; הייתי תמיד אומר – אני רק מושפע ממנו; עליו אי אפשר להשפיע – הוא משפיע עלינו. והוא השפיע – בעוז וענווה כאחד, הכל לפי השעה ולפי הצורך המסויים.

הוא לימד אותנו שלימות מהי: עם ישראל שלם, על כל גווניו וחלקיו - איננו מותרים על שום יהודי! תורת ישראל שלמה, על כל חלקיה ותחומי מצוותיה השונים, וארץ ישראל שלמה, על כל חבליה, וכל אלה יחד מצטרפים לשלמות אחת, לקדושה משולשת אשר רק על ידה מתגלה קדושה בעולם ומופיעה שכינה בעולם.

אני מודה – תם ולא נשלם. גם אצל רבינו זצ"ל כך היה: אף פעם לא סיים. תמיד עצר במקום שעצר – ושב והמשיך, כמעין המתגבר. וכך אף עתה, בישיבה של מעלה – עשייתו, השפעתו והקרנתו עלינו – לא תמו ולא נשלמו. לאורו נחיה.